

Leena Jäppilä

TUULESSA, TUULESSA

Bo Carpelanin maailma

ntamo

TUULESSA, TUULESSA

KIIITOKSET

Kolme kulki kanssani: fil. tri Liisa Enwald, jonka tarkat silmät ja avoin mieli näkevät paljon, kirjailija Marjatta Mannerkorpi, joka asuu runon maassa, sekä tutkimusprofessori (emeritus) Matti Melanen, joka asuu Rajamaassa.

© 2014 Leena Jäppilä

ISBN 978-952-215-526-9

ULKOASU

Make Copies

KANNEN KUVA

Matti Melanen 1994

VALMISTAJA

BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

2014

ntamo

www.ntamo.net

Leena Jäppilä

TUULESSA, TUULESSA

Bo Carpelanin maailma

ntamo

SISÄLLYS

Saatteeksi 7

Taaksepäin on eteenpäin 9

PITKÄ REISSU

”Kas kun tuli vaikea alku” 13

Peilit 28

Leijukuvia 47

Olemattomasta tosiolevaiseksi 58

Katastrofeja 68

MERI JA PUU

Rajamaa 83

Varjo 85

Maisema, sen ulottuvuudet 94

Ruohon aika 99

Ulkona – sisällä 105

Unet, ovet ja kivet 111

Vastakohtia 116

Mikä lintu 121

NÄKYMÄTÖN YMPYRÄ

”Minkä hämärtää/ sen loistat” 129

Viittä vaille pimeä 136

Vanhojen kuuntelua 143

Kahdenlaista väkeä 151

Liukumia 158

Miten syksy ajattelee	163
Maisemamaalaus	170
Maailman keskustassa	178
Vuoren juurella	184
Rajamaakirjat	193
Koetelluin kuvin	201
Lähteet ja kirjallisuus	209

SAATTEEKSI

Koska kaikki Bo Carpelanin romaanit on käännetty, käytän niistä suomenkielisiä nimiä. Runokokoelmista puhun alkuperäisnimillä, jotta niiden ilmestymisjärjestys pysyy selvänä. Jos ne on kokonaan käännetty, mainitsen myös suomenkieliset nimet. Monista kokoelmista on kuitenkin olemassa vain otteita suomennosvalikoimissa. Yksittäisestä runosta käytän valmista suomennosta, jos sellainen on, muussa tapauksessa käännän runon itse. Nimettömät runot identifioin ensimmäisen säkeen alkusanoilla poikkeuksena aforistiset katkelmat, jotka lukija löytää kyseisestä kokoelmasta.

Kaikki teostiedot – myös valikoimien – selviävät kirjallisuusuettelosta, samoin suomentajat.

Carpelanin lyriikan luottokääntäjä oli kuolemaansa saakka Tuomas Anhava ja vuodesta 2006 eteenpäin Caj Westberg. Jos kääntäjän identiteetti uhkaa kadota, olen lisännyt lainauksen perään suluissa hänen nimensä alkukirjaimet:

TA	Tuomas Anhava
PH	Paavo Haavikko
KH	Kyllicki Härkäpää
LJ	Leena Jäppilä
PS	Pentti Saaritsa

Lisäksi olen käyttänyt seuraavia lyhenteitä:

- 73D *73 dikter*. 1966.
EJE *Elämä jota elät. Valitut runot 1946–1983*.
OO *Objekt för ord*. 1954.
TAS *Taivas avoin sinussa. Valitut runot 1987–2001*.

Kirjan ensimmäisen osan alkioina olivat *Elämäntarina*an kirjoittamani esseet, jotka ovat nyt radikaalisti muuttuneet. “Rajamaakirjat” on ilmestynyt lähes sellaisenaan *Parnassos*-sa.

TAAKSEPÄIN ON ETEENPÄIN

Seminaarin aiheena oli Bo Carpelan. Kirjailija itse oli paikalla ja kommentoi vilkkaasti muutamia alustuksia. Lopuksi yleisö sai esittää kysymyksiä. Vanha nainen halusi tietää, millaisella nuotilla Carpelanin äiti oli viheltänyt silloin, kun oli huolissaan. Hiljaisuus. Käännyin katsomaan vieressäni istuvaa kirjailijaa. Hän nukkui. Nukkui autuaan unta. Miten hennoisin herättää hänet. Silitin varovasti hänen poskeaan ja kuiskasin: ”Bo”. Hän kallistui minuun päin, nojasi päätään olkapäähäni ja sanoi hyvin hiljaa: ”Äiti”. Tämä kohtaaminen kirjailijan kanssa minulla oli unessa. Olin juuri lukenut postuumina ilmestyneen *Lehtiä syksyn arkistosta* ja laskenut sen liikuttuneena käsistäni. Olin myös helpottunut. Kaikki oli tuttua – ja arvoitusta.

Carpelan oli säkenöivä luennoitsija, jonka sanoja lämmitti huumori ja hellyttävä itseironia. Voimakkain muistikuvani kirjailijasta liittyy kuitenkin erääseen toiseen tilaisuuteen. On Grigori Sokolovin konsertti Varkaudessa. Tauolla yleisön joukossa, hiukan sivulla, seisoo mietteissään vanha mies yllään siniharmaa popliinipusakka. Tekee mieleni mennä kiittämään häntä *Axelist*a, mutta kun katson tarkemmin, päätän jättää hänet rauhaan, sillä tämä ei ole kirjailija Carpelan, vaan yksityishenkilö, joka on tullut kuuntelemaan musiikkia. Mutta juuri tämän hahmon – vaatimattoman ja ajatuksiinsa vetäytyneen – tunnistan hänen kaikissa teoksissaan.

Lukija ehtii elämänsä aikana tutustua vaikka kuinkamonen kirjailijan tuotantoon, mutta asumaan hän voi aset-

tua vain muutaman maailmaan. En ole varma, miksi juuri Carpelanin kirjoista tuli kotini. Tiedän joitakin syitä. On kielen lumo. Myös teosten aika ja miljöö ovat osin muistini ulottuvilla, mutta ennen kaikkea niiden sisäinen maisema on minulle tuttu aina painajaisia myöten. Siinä maailmassa kauneuden kaipuu on luonnollista ja tunteet saavat tilaa. Ihminen etsii ja eksyy. Kun hän epäröi, tyhjiys syöksyy vastaan kaikkialta. Elämä jää kesken. Pelottaa – ja uneksijat pääsevät lentoon!

”Ota Olli pitkä reissu” sanoo uni *Benjaminin* nimihenkilölle ja tämä tottelee. Lähden hänen tavallaan matkaan: Halkian kylältä vie takamaille kaksi lähes yhdensuuntaista tietä. Luotikuja kulkee metsän halki peltotilkulle, jonka laidoilla on yhdeksän latoa. Härmäntien näkymät ovat avarammat, metsälaikut ja valoisat aukeat vuorottelevat. Tuulisella edellinen suunta on parempi, jos taas kaipaa pitkää retkeä, on valittava jälkimmäinen, mutta vaikka maisema näyttää paluumatkalla aivan erilaiselta, kääntyminen takaisin samaa reittiä on aina pettymys. Kuin kulku jäisi muotopuoleksi.

Kirjallisuudessa vaellan toisin. Lähden taaksepäin, Carpelanin viimeisestä romaanista ensimmäiseen, mutta takaisin palaan runoja pitkin. Tie kiertyy paraabeliksi, sillä niin kulkee reissu kirjailijan maailmassa – joskin kaikki voi myöskin kääntyä pääläelleen. Saat nähdä: ”Sama mistä aloitan; palaan siihen kuitenkin” (*Myöhäiset äänet*).

Rajamaa 7.7.2014

Leena Jäppilä

PITKÄ REISSU

Minä en tänään huuda
minä en sano sanaani joka meni rikki
minä vain nostan otsani paperista
ja menen hiljaa
mietteliäästi
täältä ja tänne.

– Gunnar Björling

”KAS KUN TULI VAIKEA ALKU”

Eläkkeellä oleva virkamies, Tomas Skarfelt, palaa sairaana lapsuutensa Uddaan. Seudun vanhainkodissa hiipuu hänen 94-vuotias äitinsä, josta tulee Tomaksen kuihtumisen opas. Yksin ollessaan mies kirjoittaa, vihreä lamppu palaa, Mozart soi ja hyvät sitaatit syventävät ajatuksia. Kummitukset kulkevat ulkona ja läheiset ihmiset poikkeavat sisään – talon tai muistin ovista. *Lehtiä syksyn arkistosta* (2011) on Carpelanin viimeinen romaani.

Eräänä yönä Tomas on näkevinään pihamaalla kuoleman ja muistaa heti, miten joku seisoi samalla tavoin Uddan kuumamossa jo vuosikymmeniä sitten. Mahdollisesti myös lukija muistaa kalpeakasvoisen hahmon Carpelanin aikaisemmista romaaneista ja runoista. Tällä tavalla näky saa ikään kuin monta todistajaa ja sen vaikutus vahvistuu. Hetki on syvä ja tumma, sillä siinä tieto ihmisen katoavuudesta saa ilmiänsä. Kun kuolemansairas mies tekee yhteenvetoa elämästään, todella merkityksellistä on kovin vähän. Luonto on läsnä samalla tavoin kuin kuoro antiikin näytelmissä. Se kommentoi tapahtumia sivusta. Uddan ranta ja metsä heijastavat takaisin Tomaksen ilon, pelon ja melankolian talossa, jolla on menneisyys. Kun vanha mies tuntee lähestyvänsä suurmet-sää, hän kirjoittaa: ”Se, mikä vaatii tiivistämistä, voikin olla linnun siipienväli.” Mitä hän tarkoittaa, selviää ehkä myöhemmin näissä esseissä.

Erityisen pitkään Tomas katsoo ihmistä. Aikaisempien romaanien rikas henkilögalleria villeine sukulaisineen on

pelkistynyt lähimpiin ihmissuhteisiin, ennen kaikkea vanhempiin. Äitiin liittyy kaukainen sadepäivä kuten muutamassa muussakin teoksessa, isään yöllinen hetki, kun tämä kuiskaa pojalle tähtikuvioiden nimiä kuin opettaisi hänelle suurta salaisuuksien kieltä. Tuon yhteisyyden muisto loistaa taivaalla yhä: ”valtavien etäisyyksien kautta hän tuli minua lähelle.” Lause on erään Carpelanin usein kuvaaman episodin monimielinen päätepiiste. Sade ja tähdet! Kun äiti ja isä saavat toistuvasti samat suuret luonnonkehdykset, heidän kuvansa venyy myyttisiin mittasuhteisiin.

Syvintä ihmisyyttä edustavat vanhukset ja lapset. He eivät esitä rooleja. Lapset eivät niitä tarvitse ja vanhukset ”ovat roolinsa näytelleet, nyt he maleksivat aamutakeissaan pitkälle iltaan”. Tässä paljaan olemisen tilassa kohtaavat Tomas ja Slanten, lähikartanossa asuva pieni poika, jonka vierailut ilahduttavat syvästi yksinäistä miestä:

Kirja avautuu Keisarin uusien vaatteiden kohdalta. Slantenin pää nyökkää, vaaleat hiukset säteilevät aurinkoisina, hän keskittyy minuun kuin rippi-isään: No?

Kun luen, hiljaisuus on odotuksesta tiheä. Slanten istuu liikkumatta. Eihän hänellä ole vaatteita! Minä huudan. Kun lopetan, Slantenin omenanpyöreät posket kiiltävät. Kuuluu, mitä, nyhkytystä?

Itketkö sinä? minä kysyn hiljaisella äänellä. Oliko se sinusta niin surullinen? Keisarihan paljastettiin!

Mu-mutta, jos poika ei o-olisi huutanut! Silloin roistot olisivat jatkaneet niin kuin siihen asti! Olisitko sinä uskaltanut huutaa? Minä EN.

Slanten vaikenee, epätoivo ja pelko kasvavat suuriksi. Mitä voi vastata kysymyksiin, jotka koskevat hyvää ja pahaa? Mikään hätäratkaisu ei kelpaa Slantenille, sen minä tiedän.

Varmaan olisi ilmaantunut joku toinen, joka olisi paljastanut hänet, minä sanon.

Voitko olla varma, Slanten sanoo.

Pudistan päätäni. Istumme vaiti.

Sadunlukijan tehtävä on vaativa. Kertomushan on vasta keskustelun avaus! Tärkeintä on, että kuulija saa ilmaista sen synnyttämät ajatukset ja tunteet. Ja mitä sanoo Slanten: ”Olisitko sinä uskaltanut huutaa? Minä EN.” Pintatasoltaan huvittava satu on vienyt hänet keskelle erästä ihmisenä olemisen kiperää kysymystä. Miten pitää kiinni siitä, minkä näkee omin silmin, silloin kun kaikki muut ovat eri mieltä? Viime kädessä totuuden ainoa luotettava kriteeri on oma kokemus. Voiko sen säilyttää puhtaana ympäristön paineen alla? Tomas tuntuu tietävän, miten arasta asiasta on kyse. Hienotunteisesti hän ottaa vastaan Slantenin pelon. Edellisessä romaanissa tilanne on käänteinen. Siinä pieni kuulija ottaa vastaan sadunlukijan surun.

Lapsuus (2008) sijoittuu sota-ajan Kruununhakaan. Minulla on paikasta mielikuva. Olen saanut sen runokokoelmasta *Piha* (1969) ja romaanista *Alkutuuli* (1993). Pyykkinarut, roskatynnyrit ja porraskäytävät ovat samat, äiti viheltelee huolissaan ja painajaiset herättävät keskellä yötä. Kun vihreä lamppu syttyy kerrostalon ikkunaan, se on merkki: puitteet ovat paikallaan, ja mikä tärkeintä – kertoja. Hän on ytimeltään sama. Hän etsii jotain ja haluaa, että etsin hänen kanssaan. Pian joukkoomme liittyy kolmas, pikku Davi, jota seuraamme läpi koko 1930-luvun: asunnot ja koulut vaihtu-

vat, ihmiset muuttavat pois ja kuolevat, mutta on myös jotain pysyvää.

Kertomukset lumoavat Davin jo ennen kuin hän itse osaa raivata niihin tiensä. Hänellä on oppaansa. Äidin ohella samassa talossa asuva Elma lukee hänelle, ja juuri Elman huoneessa syttyy vihreä lamppu. Se korostaa hetkeä samalla tavoin kuin värillinen kynä tekstin tärkeän kohdan: tässä kaksi kokoontuu sanan äärelle. Sadun, jossa on elämän ydinmehu. Miten se menee?

”Oli kerran vaimo, joka hartaasti olisi halunnut pikkuruisen lapsen”.

Heti alkuun Elma vaikenee. Hän sulkee silmänsä, katsoo sitten Davia. Davin kädet lepäävät polvia vasten, hän kuuntelee Elman surua, hän tuntee sen. Kas kun tuli vaikea alku, Elma sanoo, ja Davi tietää, että sadun alku on vaikea.

Satukohtaus Carpelanin kahdessa viimeisessä romaanissa ei tietenkään ole sattuma.¹ Slanten katsoo lukijaan kuin rippiisään, Davi istuu hiljaa kädet polvilla. Kyseessä on pyhä hetki, jonka aikana ihmiset jakavat toisilleen ajattomuutta. Rivi riviltä tarina täyttyy merkityksellä, kun sen maailma kohtaa vastaanottajien todellisuuden. Silloin välähtää näkyviin se mikä meille kaikille on yhteistä, vaikka jokainen kokee sen eri aikaan ja useimmiten yksin. Kirja, lukija ja kuulija, kaikki kolme täysin avoimina. Näin tiheään hetkeen ei aika pysty.

1 Varhaisin satukohtaus on jo vuodelta 1952. Humoristisessa proosarunokokoelmassa *Minus sju* isä lukee satua pojalleen, joka nukahtaa autuaasti, kun taas isä joutuu tarinan synnyttämään tunnepöyryteeseen. Ks. myös runo ”Berättarna” kokoelmasta *Källan*.

TUULESSA, TUULESSA esittelee Bo Carpelanin (1926–2011) kaikki romaanit ja runokokoelmat. Leena Jäppilän esseet seuraavat kirjailijan kuvien ja ajatusten vaellusta teoksesta toiseen. Vastaan tulevat Carpelanin sukulaiskirjailijat ja -taiteilijat, Kauko-itä, antiikki, kristinusko, filosofiat – ja ihminen koko ristiriitaisuudessaan. Vähitellen. ”Riisu siis yltäsi turha kiire, ota mukava asento, varaa viereen leipää ja viiniä, niin siirrymme alkuun, laulun aikaan.”

FM Leena Jäppilä on työskennellyt Yleisradion musiikkitoimittajana ja opettanut tanssia, musiikinhistoriaa, kirjallisuutta ja kirjoittamista. Hänen edellinen teoksensa PIENI KANTAATTI-KIRJA (KVS) oli ehdolla vuoden 2012 kristilliseksi kirjaksi.

9 789522 155269 >